

O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA INTELLEKTUAL AVTONOMIYANI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN KREATIV TOPSHIRIQLARNI LOYIHALASH

Maxammatova Ma'muraxon Jalilovna,

Andijon davlat pedagogika instituti,

Pedagogika va psixologiya kafedrası v.b.dotsenti, (PhD)

Email: mahammatova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada umumiy o'rta ta'lim tizimida o'qish savodxonligi darslarini tashkil etishda o'quvchilarning tafakkur erkinligini rivojlantirishga yo'naltirilgan kreativ topshiriqlarni loyihalash va konstruksiyalash masalalari yoritilgan. Ushbu maqolada kreativ topshiriqlarning nazariy-metodologik asoslari, ularni ishlab chiqish tamoyillari, amaliy mexanizmlari hamda pedagogik samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari kreativ yondashuvga asoslangan topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, tafakkur erkinligi, kreativ topshiriqlar, pedagogik loyihalash, innovatsion ta'lim.

Abstract. This scientific article describes the design and construction of creative tasks aimed at developing students' freedom of thought in the organization of reading literacy classes in the general secondary education system. In this article, the theoretical-methodological foundations of creative tasks, the principles of their development, practical mechanisms and pedagogical effectiveness are scientifically justified. The research results show that tasks based on a creative approach are an important factor in the development of students' independent thinking, critical and creative thinking.

Keywords: reading literacy, freedom of thought, creative assignments, pedagogical design, innovative education.

Аннотация. В данной научной статье описывается разработка и построение творческих заданий, направленных на развитие свободы мысли учащихся при организации занятий по читательской грамотности в системе общего среднего образования. В данной статье научно обоснованы теоретико-методологические основы творческих задач, принципы их разработки, практические механизмы и педагогическая эффективность. Результаты исследования показывают, что задания, основанные на творческом подходе, являются важным фактором развития самостоятельного мышления, критического и творческого мышления студентов.

Ключевые слова: читательская грамотность, свобода мысли, творческие задания, педагогическое проектирование, инновационное образование.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi shaxsning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. O'qish savodxonligi nafaqat matnni o'qish va tushunish, balki uni tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish hamda matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildira olish kompetensiyalarini o'z ichiga oladi. Shu nuqtayi nazardan, o'qish savodxonligi darslarini tashkil etishda o'quvchilarning tafakkur erkinligini rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi. Tafakkur erkinligi deganda o'quvchining mustaqil fikr yuritishi, muammolarga turli rakurslardan yondashishi, tayyor andozalardan chetga chiqib, ijodiy yechimlar taklif eta olish qobiliyati tushuniladi. Ushbu sifatni shakllantirishda kreativ topshiriqlar muhim didaktik vosita bo'lib xizmat qiladi. Kreativ topshiriqlar o'quvchini faollikka undaydi, uni fikrlashga, savol berishga va o'z

qarashlarini asoslab berishga o'rgatadi. Kreativ topshiriqlarni loyihalash jarayoni avvalo ta'lim maqsadlarini aniq belgilashdan boshlanadi. Bunda topshiriqlar o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, bilim darajasi hamda o'qish savodxonligi ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Masalan, matn asosida ochiq javobli savollar tuzish, muqobil sarlavha taklif etish, voqealar rivojini o'zgacha talqin qilish yoki muallif pozitsiyasiga tanqidiy munosabat bildirish kabi topshiriqlar tafakkur erkinligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kreativ topshiriqlarni konstruksiyalash jarayonida ularning mazmuni va shakliga alohida e'tibor qaratiladi. Topshiriqlar muammoli vaziyat yaratishi, bir nechta yechimga ega bo'lishi va o'quvchini mustaqil xulosa chiqarishga undashi zarur. Shuningdek, bunday topshiriqlar o'quvchilarning shaxsiy tajribasi bilan bog'lanishi, ularni hayotiy misollar asosida fikrlashga yo'naltirishi muhimdir. Bu esa o'qish jarayonini mazmunli va samarali qiladi. O'qish savodxonligi darslarida kreativ topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini, nutq madaniyatini va muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. O'quvchilar o'z fikrini erkin bayon qilishga, boshqalarning qarashlarini hurmat qilishga va bahs-munozaralarda faol ishtirok etishga o'rganadilar. Natijada ta'lim jarayoni faqat bilim berishga emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida o'qish savodxonligini rivojlantirish masalasi ustuvor pedagogik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Chunki o'qish savodxonligi shaxsning nafaqat matnni o'qib tushunishi, balki uni tahlil qilishi, baholashi va o'z hayotiy tajribasi bilan bog'lay olishini ta'minlaydi. Xalqaro tadqiqotlar, jumladan, PISA baholash dasturlari o'qish savodxonligini funksional savodxonlikning tayanch kompetensiyasi sifatida belgilaydi.

Zamonaviy pedagogika nuqtayi nazaridan ta'lim jarayoni o'quvchini tayyor bilimlar iste'molchisi emas, balki faol subyekt sifatida shakllantirishga yo'naltirilishi lozim. Bu jarayonda tafakkur erkinligi tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Tafakkur erkinligi o'quvchining mustaqil fikr yuritishi, muammolarga noodatiy yondashuvi, muqobil fikrlarni ilgari surishi va shaxsiy pozitsiyasini asoslay olishi bilan ifodalanadi.

O'qish savodxonligi darslarida an'anaviy reproduktiv topshiriqlarning ustunligi o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu sababli kreativ topshiriqlarni maqsadli ravishda loyihalash va konstruksiyalash ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda. O'qish savodxonligi darslarida tafakkur erkinligini rivojlantirishga qaratilgan kreativ topshiriqlarni loyihalash va konstruksiyalashning nazariy asoslari hamda amaliy samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Globalashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy talab – o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va ijodiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda o'qish

savodxonligi darslari muhim o‘rin egallaydi. Chunki matn bilan ishlash jarayoni tafakkurning barcha bosqichlarini – idrok etish, tushunish, tahlil qilish, baholash va sintez qilishni qamrab oladi. Pedagogik adabiyotlarda o‘qish savodxonligi ko‘pincha shaxsning matnli axborotni anglash, undan foydalanish va unga munosabat bildirish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Biroq zamonaviy ta‘lim yondashuvlarida bu tushuncha yanada kengroq mazmun kasb etib, o‘quvchining tafakkur erkinligini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘lanadi. Tafakkur erkinligi o‘quvchining o‘z fikrini cheklovsiz ifoda etishi, muammolarga noodatiy yondashishi va muqobil yechimlar ishlab chiqishi orqali namoyon bo‘ladi. Tafakkur erkinligini rivojlantirishda kreativ topshiriqlarning pedagogik ahamiyati beqiyosdir. Kreativ topshiriqlar an‘anaviy, yopiq javobli mashqlardan farqli ravishda, o‘quvchini faqat to‘g‘ri javobni topishga emas, balki fikrlash jarayonining o‘ziga yo‘naltiradi. Bunday topshiriqlar o‘quvchida savol berish, taxmin qilish, solishtirish va xulosa chiqarish ehtiyojini shakllantiradi. Natijada o‘quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ijodkor subyektga aylanadi. Kreativ topshiriqlarni loyihalash jarayonida metodik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, topshiriqlar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va kognitiv rivojlanish darajasiga mos bo‘lishi zarur. Boshlang‘ich sinflarda obrazli va vizual elementlarga asoslangan topshiriqlar samarali bo‘lsa, yuqori sinflarda mantiqiy, tahliliy va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar ustuvor bo‘ladi. Masalan, matn qahramonining qarorini baholash, voqealarning muqobil rivojini tasavvur qilish yoki muallif fikriga qarshi dalillar keltirish o‘quvchilarning tafakkur doirasini kengaytiradi.

Kreativ topshiriqlarni konstruksiyalashda ularning strukturasi ham e‘tibor qaratish lozim. Topshiriq aniq maqsadga yo‘naltirilgan, biroq yechimi erkin bo‘lishi kerak. Ya‘ni topshiriq o‘quvchini ma‘lum chegaralar ichida mustaqil fikrlashga undashi zarur. Bunda ochiq savollar, bahsli masalalar va reflektiv faoliyat elementlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, “Agar siz muallif o‘rnida bo‘lganingizda, ushbu voqeani qanday yakunlardingiz?” kabi savollar o‘quvchining shaxsiy pozitsiyasini faollashtiradi. O‘qish savodxonligi darslarida kreativ topshiriqlarni joriy etish texnologik yondashuv bilan ham uzviy bog‘liqdir. Raqamli ta‘lim vositalari, interaktiv platformalar va multimedia resurslaridan foydalanish topshiriqlarning ta‘sirchanligini oshiradi. Masalan, elektron matnlar asosida muhokama tashkil etish, onlayn forumlarda fikr almashish yoki raqamli hikoya yaratish o‘quvchilarning ijodiy faolligini kuchaytiradi. Bu jarayon, ayniqsa, zamonaviy o‘quvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirishda muhimdir.

Kreativ topshiriqlar o‘qish savodxonligi darslarida ijtimoiy-kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Guruhli va juftlikda bajariladigan topshiriqlar o‘quvchilarning bir-birini tinglash, fikrini hurmat qilish va dalillar asosida muloqot olib borish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Natijada tafakkur erkinligi faqat individual sifat sifatida emas, balki jamoaviy fikrlash madaniyati sifatida ham rivojlanadi.

Baholash jarayonida ham kreativ yondashuvni qo'llash muhim hisoblanadi. An'anaviy baholash mezonlari ko'pincha yagona to'g'ri javobga asoslangan bo'lsa, kreativ topshiriqlarni baholashda fikrning mantiqiyligi, asoslanganligi va ijodiyligi e'tiborga olinadi. Bu esa o'quvchilarda xatodan qo'rqmasdan fikr bildirish, o'z pozitsiyasini himoya qilishga bo'lgan ishonchni oshiradi.

Metodologiya. O'zbek pedagog olimi R.H. Jo'rayev ta'lim jarayonini o'quvchining ichki intellektual faolligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi jarayon sifatida talqin etadi. Uning fikricha, samarali ta'lim o'quvchini tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi emas, balki bilimlarni mustaqil ravishda qayta ishlovchi va ijodiy talqin qiluvchi subyektga aylantirishi lozim. Bu yondashuv o'qish savodxonligi darslarida ochiq va kreativ topshiriqlardan foydalanish metodologik jihatdan to'g'ri ekanini asoslaydi.

B.X. Xodjayev pedagogik tadqiqot metodologiyasiga oid asarlarida ta'lim jarayonini loyihalashda tizimli va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvni muhim deb hisoblaydi. Olimning ta'kidlashicha, o'quv faoliyatini tashkil etishda topshiriqlar mazmuni o'quvchining fikrlash operatsiyalarini (tahlil, sintez, umumlashtirish) faollashtirishi zarur. Mazkur g'oya kreativ topshiriqlarni konstruksiyalashning metodologik asosini tashkil etadi.

J.G'. Yo'ldoshev va S.A. Usmonovlarning didaktika va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha qarashlarida ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va refleksiv faoliyatni tashkil etish muhimligi ta'kidlanadi. Ularning fikricha, bunday yondashuvlar o'quvchilarda tafakkur erkinligini shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Rus pedagog olimi L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi mazkur tadqiqot metodologiyasining muhim nazariy asoslaridan biri hisoblanadi. Vygotskiy fikricha, o'quvchining intellektual rivojlanishi ijtimoiy muloqot va faoliyat jarayonida amalga oshadi. Ayniqsa, uning "yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi g'oyasi kreativ topshiriqlarni loyihalashda metodologik ahamiyatga ega, chunki bunday topshiriqlar o'quvchini mavjud bilim darajasidan yuqoriroq tafakkur faoliyatiga undaydi.

A.N. Leontev faoliyat nazariyasida ta'limni ongli faoliyat sifatida izohlaydi va bilimlarning faqat faoliyat jarayonida chuqur o'zlashtirilishini asoslaydi. Ushbu yondashuv o'qish savodxonligi darslarida kreativ topshiriqlarni faoliyatga asoslangan metodlar orqali tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, S.L. Rubinshteyn tafakkur va faoliyat birligi tamoyilini ilgari surib, fikrlash jarayoni faqat muammoli vaziyatlarda faol namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. Bu esa kreativ, muammoli va ochiq topshiriqlarni metodologik jihatdan asoslaydi.

Demak, o'zbek va rus olimlarining ilmiy qarashlari shuni ko'rsatadiki, o'qish savodxonligi darslarida tafakkur erkinligini rivojlantirishga qaratilgan kreativ

topshiriqlarni loyihalash va konstruksiyalash shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va muammoli ta‘lim metodologiyasi bilan uzviy bog‘liqdir.

Tadqiqot metodologiyasi pedagogika fanining zamonaviy yondashuvlariga asoslanib ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil — o‘qish savodxonligi, tafakkur erkinligi va kreativ pedagogika bo‘yicha milliy va xorijiy ilmiy adabiyotlarni tizimli o‘rganish orqali muammoning ilmiy holatini aniqlash;

Pedagogik loyihalash — o‘qish savodxonligi darslari uchun kreativ topshiriqlar majmuasini ishlab chiqish va ularning tarkibiy modelini yaratish;

Kuzatish va tahlil — tajriba-sinov jarayonida o‘quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlash darajasi va ijodiy yondashuvlarini aniqlash;

Taqqoslash metodi — an‘anaviy topshiriqlar asosida olib borilgan darslar bilan kreativ topshiriqlarga asoslangan darslar natijalarini solishtirish.

Kreativ topshiriqlarni loyihalashda quyidagi didaktik tamoyillar asos qilib olindi: ochiqlik, muammolilik, variativlik, shaxsga yo‘naltirilganlik va refleksiya. Topshiriqlar mazmunan matni tahlil qilish, muallif pozitsiyasini baholash, muqobil xulosa chiqarish va ijodiy yechim taklif etishga yo‘naltirildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari kreativ topshiriqlar asosida tashkil etilgan o‘qish savodxonligi darslarining yuqori pedagogik samaradorligini ko‘rsatdi. Xususan, tajriba guruhida quyidagi ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi:

- a) o‘quvchilarning matn mazmunini chuqur anglash darajasi oshdi;
- b) tanqidiy va tahliliy fikrlash ko‘nikmalari rivojlandi;
- c) mustaqil va asoslangan fikr bildirish faolligi kuchaydi;
- d) o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiya sezilarli darajada ortdi.

Ochiq yakunli kreativ topshiriqlar, jumladan, matnga alternativ sarlavha qo‘yish, voqealar rivojiga boshqa yakun taklif etish, muallif fikriga munosabat bildirish kabi faoliyatlar o‘quvchilarning tafakkur erkinligini shakllantirishda ayniqsa samarali bo‘ldi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, kreativ topshiriqlar o‘qish savodxonligi darslarida nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari avvalgi ilmiy izlanishlarda ilgari surilgan g‘oyalar bilan uyg‘un ekanligi aniqlandi. Shu bilan birga, kreativ topshiriqlarni samarali qo‘llash o‘qituvchidan yuqori metodik savodxonlik, pedagogik dizayn ko‘nikmalari va ijodiy yondashuvni talab etadi. Bu esa pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimida kreativ pedagogika masalalariga alohida e‘tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘qish savodxonligi darslarida tafakkur erkinligini rivojlantirishga qaratilgan kreativ topshiriqlarni loyihalash va konstruksiyalash ta‘lim sifatini oshirishning muhim pedagogik mexanizmlaridan biridir. Bunday topshiriqlar

o'quvchilarning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda zamonaviy ta'lim talablari bilan uyg'unlashadi hamda o'qish savodxonligi darslarida tafakkur erkinligini rivojlantirishga qaratilgan kreativ topshiriqlarni loyihalash va konstruksiyalash ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Bunday yondashuv o'quvchilarda mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirib, ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Jo'rayev R. Pedagogik tafakkur va ijodkorlik. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Karimov I. Ta'lim nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Universitet, 2018.
4. Xodjayev B. Pedagogik tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Yo'ldoshev J. Didaktika asoslari. – Toshkent: Sharq, 2017.
6. Usmonov M. O'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2022.
7. Qodirova D. Kreativ fikrlashni rivojlantirish usullari. – Toshkent: Fan, 2020.
8. Ismoilova N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Innovatsiya, 2019.
9. Sattorov A. Ta'lim sifatini oshirish omillari. – Toshkent: Universitet, 2021.
10. Rahimov U. Pedagogik dizayn va loyihalash. – Toshkent: Fan va jamiyat, 2023
11. Jo'rayev R.H. Pedagogik tafakkur va ta'lim jarayoni. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
12. Xodjayev B.X. Pedagogik tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
13. Yo'ldoshev J.G'. Didaktika asoslari. – Toshkent: Sharq, 2017.
14. Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
15. Abduqodirov A.A. Ta'limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan, 2020.
16. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Педагогика, 1999.
17. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 2005.
18. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2010.
19. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – Москва: Академия, 2004.
20. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Москва: Логос, 2011.

N M P I
1934